

BO'LAJAK PEDAGOGLARNING KASBIY RIVOJLANTIRISH UCHUN EPISTEMOLOGIK KONTSEPTSIYANI AMALGA OSHIRISH

Satimboyeva Xurshidaxon Anvarjon qizi

“University of economics and pedagogy” NOTM

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim kafedrası katta o'qituvchisi

Andijon davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. *Mazkur maqolada bo'lajak pedagoglarni kasbiy tayyorgarligi ta'limni hayotning barcha sohalariga bilim asosida yaratilgan yuqori samarali texnologiyalarni joriy etish orqali modernizatsiya qilish zamonaviy dunyo muammolariga javob ekanligi shuningdek, jamiyatning jadal rivojlanishi pedagogik ta'lim tizimini har tomonlama takomillashtirish zarurligini keltirib chiqarayotganligi haqida so'z boradi.*

Insonning sifat jihatidan ortib borayotgan ehtiyojlari nazariy bilimlarini rivojlantirish istiqbollari ijodiy murojaat qilishda innovatsiyalarning kreativ manbai bo'lib, ular jamiyat taraqqiyotining intellektual poydevori va ta'lim taraqqiyoti bo'lib xizmat qiladi. Ushbu pozitsiyalarning ahamiyati O'zbekiston Respublikasi “Ta'lim to'g'risida”gi qonunida, O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida ilgari surilgan g'oyalarga asoslanib, xalqaro tajribalardan kelib chiqib, oliy ta'limning ilg'or standartlarini joriy etish, jumladan o'quv dasturlarida nazariy bilim olishga yo'naltirilgan ta'limdan amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim tizimiga bosqichma-bosqich o'tish;

Oliy ta'lim mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror rivojlanishiga munosib hissa qo'shadigan, mehnat bozorida o'z o'rnini topa oladigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini yo'lga qo'yish vazifalari “ta'limni rivojlantirish” loyihasi O'zbekiston respublikasi Taraqqiyot strategiyasida ta'kidlangan.

Raqamli ishlab chiqarish dinamikasiga yo'naltirilgan oliy ta'limning innovatsion tabiati asosan olingan zamonaviy bilimlarining sifati bilan belgilanadi. Oliy ta'limning davlat ta'lim standartiga muvofiq, “nazariy bilimlarni o'rgatishning amaliy texnologiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirish” universal vakolati kelajakdagi pedagoglarni loyiha faoliyatiga kiritish uchun sharoit yaratishni va loyiha xarakteridagi muammolarni hal qilishga tayyorlikni shakllantirishni, ma'lumotni ongli ravishda tanlash va ijodiy tartibga solish qobiliyatini rivojlantirishni, yangi bilimlarni olish uchun tadqiqot natijalarini umumlashtirishni talab qiladi. Murakkab kasbiy va

hayotiy muammolarni hal qilish tajribasi, shaxsiy o'zini o'zi rivojlantirish haqiqati bilan bevosita bog'liq.

Zamonaviy insonni uzluksiz o'z- o'zini o'rganishga kasbiy tayyorlash sharoitida ta'lim loyihasi alohida rol o'ynaydi, uni amalga oshirish uchun inson hayoti davomida turli xil ta'lim shakllariga sho'ng'iydi, u erda u loyiha uchastkasini faol ravishda namoyish etadi. Zamonaviy o'zgaruvchan dunyoda muvaffaqiyatli rivojlanish uchun u hayotiy sharoitlar, shaxsiy va professional so'rovlar bilan mustaqil ravishda fikrlash, tahlil qilish, umumlashtirish, qazib olish va bilimlarni ijodiy qo'llash qobiliyatiga ega bo'lishga chaqiriladi.

Mazkur mavzuni o'rganish orqali biz muammoning rivojlanish darajasini quyidagicha tahlil qilishimiz mumkin. Universitetda bo'lajak pedagoglarning ta'lim loyihalarini rivojlantirish uchun epistemologik asoslarni nazariy tushunishni pedagogik o'rganish uchun ilmiy shartlar falsafa, psixologiya, sotsiologiya, etika, estetika sohasidagi fanlararo tadqiqotlar bo'lib, ular pedagogik tadqiqotlarda aks ettirilgan.

Hozirgi vaqtda oliy ta'limning o'quv jarayoni chiziqli bo'lmagan, individual yo'naltirilgan, o'zgaruvchan o'zaro ta'sirini N. S. Makarova, A. V. Timova o'rganishgan, amaliy va kognitiv motivatsiya nazariyasini tushunish shakli sifatida qaraladi degan fikrni A. G. Asmolov, K. Yu. Babanskiy, V. P. Bepalko, G. I. Shchukin ilgari surganlar, kasbiy o'zini o'zi rivojlantirish va kompetensiyalar o'sishning o'zaro ta'siri bo'yicha E. F. Zeer, A. P. Tryapitsina ilmiy tadqiqot olib borganlar, shaxsning intellektual kapitalini ko'paytirish va uni kasbiy faoliyatda samarali amalga oshirishga qaratilgan nazariyalar L. N. Berejnova, N. K. Nuriyev tomonidan ishlab chiqilgan.

"Tez eskirgan bilimlar" (yu.A. Kovalenko) holati va "Bilim muammolari va xatarlari" ta'sirining kuchayishi, postmodernizmning kognitiv simulyatorlarining dominant tahdidlari (A. P. Ogurtsov) tufayli kommunikativ ta'lim o'zaro ta'sirining pozitsiyalari ayniqsa muhimdir, bu universitet o'qituvchisining funktsional imkoniyatlarini sezilarli darajada o'zgartiradi. Ta'lim mazmunining epistemodidaktik kompetensiyasi va o'quv jarayonini tashkil etish talablari ortib bormoqda (I. A. Zimnaya), shu jumladan tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi usullaridan foydalangan holda axborot va ta'lim muhitida talabalarning bilim faoliyatini qo'llab-quvvatlash nuqtai nazaridan (O. G. Smolyaninova). O'qituvchining guruhli o'zaro ta'sir va interfaol aloqa, tanqidiy fikrlash, muammoli va aks ettiruvchi o'rganish, metakognitivning shaxsni rivojlantirish makonida talabalarning loyiha, ijodiy, ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil etish texnologiyalariga egaligining sifat jihatidan yangi darajasi aniqlandi.

Bilimlarni ilmiy izlash natijalarini yangi, o'ta hayotiy, "jonli" kasbiy bilimlarga aylantirishning pedagogik samaradorligi o'rganildi, bu ta'limning dizayn va tadqiqot komponentlarini kuchaytirish sharoitida zamonaviy pedagogika ta'limi samaradorligini belgilovchi ko'rsatkichi bo'lib xizmat qiladi (E. V. Barkova, M. A. Gusakovskiy, M. A. Ivanova, A. O. Karpov, A. S. Kolesnikov, B. V. Solihov, G. P. Shchedrovitskiy) tomonidan yaratilgan.

Shaxsning ta'lim rivojlanishining epistemologik tarkibiy qismining (L. A. Golubeva, O. V. Kolesova, ya. V. Shramko) ahamiyatini oshirish tendentsiyasi aniqlandi, bu kelajakdagi mutaxassisni tayyorlashda "jonli" bilimlarning ko'rsatmalarini tasdiqlashga qaratilgan (M. N. Axmetova, D. I. Dubrovskiy, V. P. Zinchenko).

Ko'rib chiqilayotgan muammo nuqtai nazaridan ta'limni tashkil etishning mazmuni va jarayonini o'rganishga bag'ishlangan quyidagi tadqiqot ishlari qiziqish uyg'otadi: "faoliyat epistemologiyasi va ta'lim amaliyotida nazariy bilimlarni tarjima qilish muammosi" (N. V. Gromiko, 2011); "shaxsiy bilim epistemologiya muammosi sifatida" (S. A. Filipenok, 2012); "ta'lim mazmunini fundamental epistemodidaktik tadqiqotlar va o'quv jarayonini tashkil etish" (O. A. Nikitina, 2018).

Bizning izlanishlarimizni yetakchi kontseptsiyasining mazmunli xususiyatlarini aniqlash uchun asos bo'lib, loyihani inson ongi va mavjudligining arxetipik xususiyati sifatida talqin qiladigan g'oyalar (V. F. Sidorenko); inson intilishlarining ma'naviyatidan kelib chiqadigan kuch (K. S. Pigrov); faoliyat, til, madaniyat, inson yashash muhitiga xos xususiyat (G. L. Ilyin); inson hayotining shakllanishi usuli dunyo bilan loyihaviy o'zaro ta'sir, shaxsning ijodiy faoliyati bilan bog'liq asosiy tipologik belgilar (E. I. Yaroslavtseva); ta'lim natijalariga erishish va ularning asosida hayot va kasbiy istiqbollarni qurish variantlarini tanlash bilan tavsiflangan shaxsiy sifat (G. G. Kuryerova) kabi ilmiy tadqiqot ishlari xizmat qiladi.

Bogoviyavlenskaya, L. G. Park fikrlariga asoslanib quyidagi g'oyalarni ilgari surishni maqsad qildik "Kelajakdagi pedagoglarning ta'lim dizaynini rivojlantirish" tadqiqot ishining mazmunini konkretlashtirish ko'rib chiqilayotgan moddiy yoki ideal obyektning miqdoriy, sifat va tarkibiy o'zgarishlariga ta'sir qiluvchi jarayon sifatida tushuniladigan "rivojlanish" toifasini falsafiy talqin qilish asosida amalga oshiriladi. Bugungi kunda jamiyatni rivojlantirish jarayonining mohiyati ta'lim faoliyati, maqbulligi, ishlab chiqilgan pedagogik texnologiyalarning umuminsoniy qadriyatlar tizimi bilan tarkibiy va axloqiy muvofiqligi imkoniyatlarning o'sishi, o'zini o'zi tashkil etish va shaxsning faolligiga bog'liq.

Shu bilan birga, kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodologiyasida kelajakdagi muhandislarning ta'lim loyihalarini rivojlantirishning yaxlit epistemologik

kontsepsiyasi ishlab chiqilmagan, bu universitet ta'limi jarayonida olingan bo'lajak mutaxassisning kasbiy va shaxsiy sifatining maqsadga muvofiqligi, uzluksizligi va ijobiy dinamikasini ta'minlaydi.

Mavzumizning dolzarb ekanligini hozirgi vaqtda bir qator qarama-qarshiliklar mavjudligidan kelib chiqadi degan fikr bizda tug'ilishi mumkin:

- texnosferani talab qilinadigan va istiqbolli loyihalarga ijodiy o'zgartirishga qodir bo'lgan innovatsion ishlab chiqarishlarning oliy ta'lim talabalarining ijodiy o'sishiga jamiyatning tobora ortib borayotgan ehtiyoji va bo'lajak pedagoglarning ta'lim loyihalarini maqsadli rivojlantirishga ishlab chiqilgan ilmiy yondashuvlarning yetarli emasligi;

-axborot bilan to'yingan raqamli muhitda loyiha bilimlarining epistemik salohiyati va bo'lajak pedagoglarning ta'lim loyihalarini rivojlantirishning epistemik asoslarini faollashtiradigan ilmiy asoslangan kontseptual qoidalarning yo'qligi;

-epistemologik asoslarda bo'lajak pedagoglarning ta'lim loyihalarini ishlab chiqishda pedagogik nazariya va amaliyotning talabi va o'rganilayotgan jarayonni dasturiy-uslubiy va instrumental-texnologik qo'llab-quvvatlashning yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi.

Belgilangan qarama-qarshiliklar ishimiz muammosini shakllantirishga olib keldi: kelajakdagi pedagoglarning ta'lim darajasini rivojlantirish uchun epistemologik asoslarning kontseptual tasdig'i nima va bo'lajak pedagoglarni kasbiy rivojlantirish uchun epistemologik kontsepsiyani amalga oshirish uchun qanday dasturiy-uslubiy va instrumental-texnologik yordam zarur?

Oliy ta'lim talabalarining ta'lim loyihalarini rivojlantirishning epistemologik asoslari samarali amalga oshirilishi uchun quyidagi tavsiyalarni keltirishimiz mumkin:

1) "bo'lajak pedagoglarni ta'lim darajasi" tushunchasining pedagogik mazmuni va o'rganilayotgan hodisaning kasbiy yo'naltirilgan, pedagogik boshqariladigan, bosqichma-bosqich jarayon sifatida rivojlanishining epistemik xususiyatlarini asoslash;

2) "bo'lajak pedagoglarni kasbiy rivojlantirish uchun epistemologik kontsepsiyasini amalga oshirish uchun "tirik" bilimlar haqidagi ilmiy g'oyalarga, faoliyat epistemologiyasining yetakchi g'oyalariga, epistemologiyaning aksiologik dominantlariga asoslanish darkor;

Oliy ta'lim talabalarining ta'lim loyihalarini rivojlantirishning epistemologik asoslari samarali amalga oshirilishi uchun ishlab chiqilgan tavsiyalarni amaliyotga tadbiq etishimiz uchun biz quyidagi vazifalarni o'z oldimizga belgilab oldik.

1. Bo'lajak pedagoglarni kasbiy rivojlantirish jarayonining kontseptual sohasini aniqlash.

2. Bo'lajak pedagoglarni kasbiy rivojlantirish uchun epistemologik asoslarni o'rganishning uslubiy regulyatorlarini aniqlash

3. Epistemologik asoslarda bo'lajak pedagoglarni kasbiy rivojlantirishning nazariy asoslarini aniqlang.

4. Bo'lajak pedagoglarni kasbiy rivojlantirish uchun jarayon modelini ishlab chiqish.

5. Epistemologik asoslarda bo'lajak pedagoglarni kasbiy rivojlantirishni dasturiy uslubiy va instrumental-texnologik qo'llab - quvvatlashni ishlab chiqish

Mazkur ilmiy izlanishlarimiz axborot jamiyatining shakllanishi sharoitida oliy ta'lim talabalariga kognitiv faoliyat subyekt sifatida kasbiy va shaxsiy rivojlantirish bo'yicha mahalliy universitetlarning ta'lim faoliyati tajribasini umumlashtirish amalga oshiriladi, bu talabalarning kasbiy hayotiy o'zini o'zi rivojlantirishda epistemologik tarkibiy qismning ahamiyatini asoslashga imkon beradi.

Xulosa sifatida shuni aytishimiz o'rinliki, pedagogika fanining dasturiga quyidagi tushunchalar kiritiladi: bo'lajak pedagoglarni kasbiy rivojlantirish, bu rivojlanish faoliyatida namoyon bo'ladigan va texnosferani ijodiy o'zgartirish tajribasiga ega bo'lgan kasbiy va shaxsiy fazilatlar majmuini ochib beradi;

Bo'lajak pedagoglarni kasb bo'lajak pedagoglarni kasbiy rivojlantirish iy rivojlantirish yani loyihaviy "jonli" bilim epistemologik asoslarda, ma'lumotni mazmunli va semantik ravishda o'zgartirishda bo'lajak pedagoglarning bilim faoliyatini bosqichma-bosqich o'z-o'zini harakatlantirish va o'zini o'zi boshqarish jarayonini belgilaydi;

Bo'lajak pedagoglarni ta'lim loyihalarini rivojlantirish uchun epistemologik asoslarni o'rganishning uslubiy tartibga solishlari aniqlandi: falsafiy shart-sharoitlar ("Epistema" toifasi haqidagi falsafiy bilimlar, bilish nazariyasi, "tirik bilim"fenomeni haqidagi ta'limot, kommunikativ bilim tushunchalari), pedagogik shart-sharoitlar (fikrlash faoliyati pedagogikasi va semantik didaktika g'oyalari, ta'lim dizaynining mazmunli va muhim funksional imkoniyatlari haqidagi dunyoqarash ko'rsatmalari, pedagogik subyektivlik nazariyasi)

Bo'lajak pedagoglarni kasbiy rivojlantirish loyihalarini rivojlantirishning kontseptual o'ziga xos xususiyatlari asoslanadi: epistemologik asoslarning tarkibiy mazmuni (epistemologik, praksiologik, aksiologik komponentlar), ta'lim loyihalarini rivojlantirishning aksiologik manbalari (bilimlarning shaxsiy ma'nolarini izlash, kasbiy va shaxsiy qadriyatlarga ko'tarilish, semantik harakatlar variantlarini tanlash),

kommunikativ o‘zaro ta‘sirning epistemik uslubi (bilimlarni mazmunli idrok etish, talqin qilish, yaratish, ijodiy loyiha nutqida)

Bo‘lajak pedagoglarni kasbiy rivojlantirishning epistemologik kontsepsiyasi ishlab chiqiladi va u quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Faoliyat epistemologiyasining yetakchi g‘oyalari (raqamli dunyoda pedagoglarning ijodiy sinfining shakllanishini bashorat qilishga imkon beradigan kasb-hunar ta‘limi natijasida ta‘lim dizaynining roli to‘g‘risida; uzluksiz yangilanish tizimini rivojlantirish va yangi kasbiy bilimlarni, shu jumladan raqamli texnologiyalar sohasidagi vakolatlarni o‘zlashtirishga turtki beradigan universitetning ta‘lim jarayoni haqidagi g‘oyalar), “jonli” bilim haqidagi ilmiy g‘oyalar Bo‘lajak pedagoglarni kasbiy rivojlantirish uchun epistemologik asos bo‘lib xizmat qiladigan epistemologiyaning aksiologik dominantlari.

“tirik” bilimla” va faoliyat epistemologiyasi g‘oyalari haqidagi ilmiy g‘oyalar bilan pedagogika ta‘limi mazmunini boyitish zarurati va yetarliligini ta‘minlaydigan tashkiliy va pedagogik sharoitlar; epistemologiyaning aksiologik dominantlari tomonidan o‘z-o‘zini loyihalash va muhandislik bilimlarini yangilash usullari; "loyiha bilimlari Epistemotek" kasbiy va ta'lim resursida kelajakdagi muhandislarning ta'lim loyihalarini rivojlantirish uchun epistemik yo'naltirilgan texnologiyalarni birlashtirish.;

